

Ove Sø og Madstedborg

Af Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå, 7752 Snedsted.

Indledning

I Midtthjy ligger den 8 kilometer lange og op til 1 kilometer smalle sø, Ove Sø. Navnets oprindelse står hen i det uvisse. Den ældre benævnelse "Ovre Sø" - udtales endnu navnlig af ældre som "Oue" - kan være modsætningen til den "nedre sø", Ørum Sø. En anden forklaring kan være, at benævnelsen "Ou" er en ældre betegnelse for en å. Benævnelsen anvendes i stednavne i Nordvestjylland, der er beliggende ved åer og vandløb. Den lange og smalle Ove Sø kan i ældre tider meget vel være blevet forvekslet med en å.

Ove Sø strækker sig fra Legind i nordvest til Hassing i sydøst. Søen gennemskærer et meget smukt, kuperet landskab. Den har en ringe dybde; under to meter på de dybeste steder. Den udgør en væsentlig del af det store og vandrige Hvidbjerg Å-system, der afvander store dele af Thy. Åen har sit udspring i området ved den nu udtørrede Sjørring Sø, den løber gennem Nørhå Sø og Tegå til Ove Sø ved gården "Legind". Fra Ove Sø ved Madsted løber den store Hvidbjerg Å mod syd til Ørum Sø og derfra i Kastet Å ud i Krik Vig i Limfjorden.

Jeg har bopæl i Sønderhå "på den anden side" af søen. Min interesse for Madstedborg skyldes min store interesse for fugle i almindelighed og for fugleringmærkning i særdeleshed. Da jeg for første gang besøgte Madstedborg i juni 1965 sammen med Launy Mikkelsen, Ørum, var der næsten kun kreaturer på den førhen så berømte fugleholm. Mågefuglene var væk.

Ved et tilfælde slog jeg en dag op i et ornitologisk tidsskrift fra 1930'erne. I en større artikel beskrev Bernt Løppenthin Madstedborgs enestående fugleliv. Det fremgik endvidere af artiklen, at vandstandssænkninger i Ove Sø i dette århundrede har medført store ændringer i Madstedborgs fugleliv.

Siden hen har faktorer som ændrede driftsformer i landbruget, udledning af spildevand til tilstrømmende vandløb og skovrejsninger i Hvidbjerg vesten Aa Sogn ændret områdets karakter.

På Madstedborg er der rester af et gammelt voldsted. Det har givet anledning til

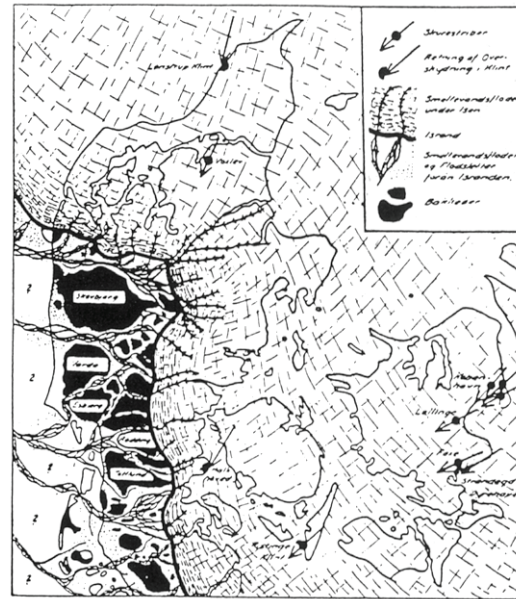

Fig. 1. Inlandssidens største udbredelse i Danmark under sidste istid (22.000 - ca. 10.000 f.v.t.), hvor Thy er helt isdækket.

mytedannelser om tilstedeværelse af en sørøverborg. En nærmere undersøgelse af områdets historie viser dog, at myterne ikke har rod i virkeligheden.

Madstedborg indtager på grund af dens meget store kolonier af ynglende mågefugle en særlig plads i ældre, dansk ornitologi. Besøgende i 1920'erne benævnte øen "Hvidfuglenes ø". Fuglene udgjorde grundlaget for en omfattende erhvervsmæssig indsamling af mågeæg. Indsamlingerne, der blev foretaget af gårdenes folkehold, udgjorde et ikke uvæsentligt supplement til landbrugets indtjening. Nu yngler der ikke længere mågefugle på øen.

Madstedborg ejes af to slægter i Hvidbjerg vesten Aa Sogn, slægten Søndergaard på "Madstedgård" og slægten Pedersen på "Ågård". Gårdene har altid anvendt øen til kreaturgræsning. På trods af, at øen efter vandstandssænkninger har fået et større græsareal, er antallet af kreaturer reduceret. Det viste sig, at der var en naturlig sammenhæng mellem mågefuglenes gødning og antallet af kreaturer.

Min interesse for området blev skærpet. Jeg søgte efter flere kilder i litteraturen og fandt herved enkelte interessante oplysninger. Men jeg blev også klar over, at der ikke var skrevet ret

meget om Madstedborgs erhvervsmæssige anvendelse, som kunne være af lokalhistorisk interesse. Jeg besluttede derfor at indhente flere oplysninger hos de af områdets ældre, der er født i dette århundredes første årtier, med henblik på at nedskrive og bearbejde deres beretninger. Deres øjenvidneskildringer bør nedskrives nu. I modsat fald vil et thylandsk bidrag til den danske kulturhistorie blive glemt.

Hvis nogle af Egnshistorisk Forening for Sydthy's ældre medlemmer har deltaget i eller oplevet mågeægsindsamlinger på Madstedborg eller har oplevet kreaturtransporter over Ove Sø, vil jeg meget gerne tale med dem. Deres beretninger vil blive anvendt i senere artikler i årbogen. Jeg vil ligeledes gerne kunne anvende dele af optegnelser og regnskaber, ligesom jeg gerne vil anvende fotografier fra området.

I forbindelse med udarbejdelsen af dette afsnit har jeg søgt vejledning hos museumsinspektør Jens Henrik Bech. Han takkes for bistand med informationer om nyeste relevante undersøgelser. Jeg vil ligeledes takke Elly Mardal for hendes interesse for emnet og for hendes hjælp med fremskaffelse af nogle relevante lokale kilder.

I forbindelse med arbejdet har det endvidere været af meget stor værdi for mig at tale med tidligere og nuværende beboere i Sønderhå Sogn og i Hvidbjerg vesten Aa Sogn. De takkes alle for deres mundtlige og skriftlige beretninger, som har givet mig gavnlige informationer om området og dets udvikling.

I denne artikel vil der blive givet en redegørelse for områdets tilblivelse, topografi, historie samt menneskeskabte forandringer i nutiden.

I. Ove Sø og Madstedborg - historie og topografi

Thy under og efter sidste istid

Under den sidste istid blev store dele af Den nordlige Halvkugle dækket af indlandsis i perioden 22.000 - ca. 10.000 f.v.t. Isen, der lå som en tyk kappe over jordskorpen, var kommet fra nord og nordøst. Isen dækkede det meste af Danmark, herunder hele Thy (Fig. 1).

Isens afsmeltning skete gradvist i takt med klimaændringer med stigende temperaturer.

Landskabet blev formet af gletchere og smeltevand, der aflejrede materialerne sten, grus, sand og ler. Isen trak sig gradvist tilbage, og materialerne blev efterladt i form af store, fladkuplede bakker, et såkaldt bundmorænelandskab. De store mængder smeltevand fik havenes vandstand til at stige.

Fastlandstiden

Samtidig med at isen forsvandt, mindskedes iskappens tryk på jordoverfladen. Den hævede sig, og nye kystlinier opstod. Landhævningen var større end den samtidige stigning i havenes vandstand.

Der var tundra i Thy. Rensdyrflokke indvandrede, og med dem fulgte de første mennesker efter sidste istid. De var specialiserede i at jage rensdyr og var formeret i stammer. I takt med den begyndende tilgroning af landet med trævækst - efterhånden med lysåbne birke- og fyrreskove - forsvandt rensdyrflokkene, og de blev afløst af andre storvildtarter.

Thy var blevet en del af et større, sammenhængende landområde, der mod vest stod i forbindelse med det landområde, hvor nu De britiske øer ligger. Denne tilstand, der betegnes som Borealtiden eller Fastlandstiden, dateres til ca. 7.500 f.v.t. (Fig. 2).

Stenalderhavet

I milde perioder, hvor afsmeltningen var meget stor, steg havenes vandspejl mere end den samtidige landhævning. Store landområder blev oversvømmet af havet ca. 6.000 -4.000 f.v.t. I den klimaperiode, som betegnes som Den atlantiske tid, oplevede verden en "syndflod". Arkæologerne kalder denne periode for

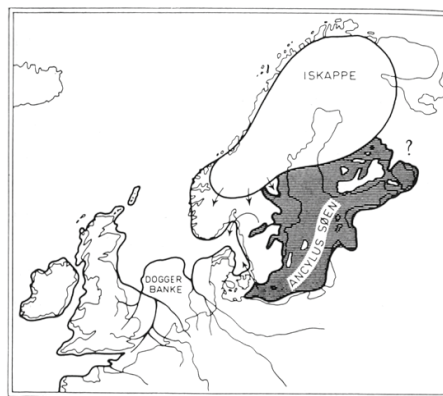

Fig. 2. Fordelingen af land og vand i fastlandsperioden (ca. 7.500 f.v.t.), hvor Thy er en del af et større fastlandsområde.

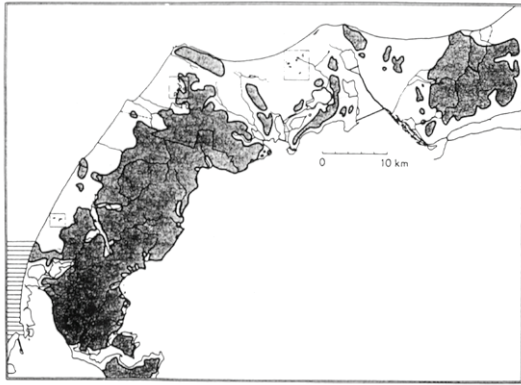

Fig. 3 Stenalderhavets største udbredelse i Thy og Vester Han Herred (ca. 6.000 f.v.t.). Den senere Ove Sø og tilstødende indre lavaområder er fjordarme til Nordsøen.

Jægerstenalderen. Det hav, der oversvømmede næsten hele vestkysten af det nuværende Thy, benævnes som Stenalderhavet eller Litorinahavet (Fig. 3).

Da Stenalderhavet havde sin største udstrækning, udsattes kysten for erosion. Det må formodes, at Ove Sø's senere øst- og vestbredder blev dannet i denne periode. Den var da en fjord med forbindelse til Stenalderhavet. Der var yderligere fjordarme i de lavereliggende områder, Åkær og Nørhå Sø. Ved gården "Legind" ved nordenden af Ove Sø ses iøjnefaldende kystklinter fra Stenalderhavet.

De nuværende lavereliggende eng- og klitområder ved Ove Sø var havbund. Ove Sø, Tegådalen med Nørhå Sø og en del af Hvidbjerg Å-dalen syd for Madsted var således fjorde til Nordsøen. De højere dele var dækket af en tæt urskov med lind, elm, ask og eg. Klimaet var mildt, og havenes saltholdighed var vel som i dag. Vilkaerne for en højtudviklet jægerkultur ved kysterne var til stede.

Ove Sø's tilblivelse

Landhævningen blev igen større end havenes vandstandsstigning. Forbindelsen mellem "Ove Sø"-fjordene og Stenalderhavet blev i løbet af de næste par tusinde år afbrudt af en landhævning. Havet trak sig gradvist tilbage. Nordsøens nuværende kystlinie i Thy ligger ca. 5 kilometer vest for Stenalderhavets kystlinie. Havets revler blev til adskillige holme, der som en skærgård brød noget af havets magt, og som senere - under landets hævnning - virkede som støttepunkter for havstrømmenes aflejringer af grus og sand. Den tidligere havbund tørlagdes.

Ove Sø, Nørhå Sø m.fl. blev indsøer, og

vandløbene løb i nye lejer.

Pollenanalyser fortæller historie

Nye pollenanalyser, der er foretaget af Danmarks Geologiske Undersøgelser i sedimenter fra Ove Sø, viser, at ændringen fra fjordstade til søstade skete omkring 5.200 f.v.t. (Andersen 1993). Pollenanalyser antyder, at de første mennesker begyndte at rydde lysninger i urskoven omkring 4.600 f.v.t. Herefter bosatte de sig som fastboende agerdykere i de højereliggende områder omkring Ove Sø.

Perioden fra ca. 4.000 til ca. 2.000 før vor tidsregning benævnes af arkæologerne som Bondestenalderen. Omkring 3.800 f.v.t. var klimaet varmt og gunstigt for beboerne i Thy. Rydninger af lysninger i urskoven fortsatte i takt med behovet for agerjord, gavntræ og brændsel. Der var meget storvildt at jage, vildsvin, kronhjorte, rådyr og et rigt fugleliv.

Plantevækstens udvikling og menneskelige aktiviteter ved Ove Sø

Som nævnt viser pollenanalyser, at søen blev afskåret fra havet ca. 5.200 f.v.t. Analyserne viser med relativ stor nøjagtighed plantevækstens udvikling i de efterfølgende årtusinder i området omkring Ove Sø: I årtusinderne efter ca. 4.600 f.v.t., hvor de første mennesker begyndte at rydde lysninger i skovene for at etablere sig, har Ove Sø og dens omgivelser helt været underkastet menneskets indflydelse.

De fortsatte skovrydninger medførte, at Thy var blevet helt eller næsten helt skovløst i løbet af Højmiddelalderen. På de blotlagte områder kunne vinden tage fat, og ca. 1.200 (Hansen 1956) begyndte sandflugten. Efter ca. 1.500 lagde der sig en "dyne" af sand over store arealer i det vestlige Thy.

Først ved tilplantning af klitterne efter 1810 lykkedes det at standse sandflugten.

Ældste oplysninger om Madstedborg

Ifølge Nationalmuseets bog fra 1957, "DANSKE VOLDSTEDER - FRA OLDTID OG MIDDELALDER - Tisted Amt", skrevet af Vilh. la Cour og Hans Stiesdal, foreligger den ældst kendte brug af navnet i et sandemandsbrev fra 1418 (kun kendt i regest), hvori "rett skiell" bliver fastslået bl.a. "emellom Madstedborg och Sönderhoe thill mittströmm i Owsjö" (ÆDA,

ÅR	HOVEDAFSNIT	DOMINERENDE PLANTEVÆKSTER MENNESKELIG AKTIVITETER
5.200-3.800 f.v.t.	Mellemste stenalder	Elm-Salturter-Græsser-Tagrør <i>Skovrydninger?</i>
3.800-2.800 f.v.t.	Yngre stenalder	Elm aftager. Birk, Hassel, Bynke, Lancet- vejbred indvandrer <i>Skovrydninger og landbrug</i>
2.800-1.700 f.v.t.		Hassel og el aftager. Stigning i urtevekst. <i>Skovrydninger og begyndende korndyrkning (byg)</i>
1.700-500 f.v.t.	Bronzealder	Eg, hassel og el aftager. Birk, rødknæ og hedeplanter øger. <i>Nye skovrydninger. Aftagende græsning og øget korndyrkning</i>
500 f.v.t.- 1.050 e.v.t.	Jernalder	Birk og andre træarter, rødknæ samt typi- ske ukrudsarter øger. Eg, el og hassel for- svinder næsten helt. <i>Fortsat øget korndyrkning, der aftager i Ger- mansk jernalder. Øger igen i Vikingetiden</i>
1.050-1.990 e.v.t.	Middelalder og nyere tid	Trævækst aftager for næsten helt at forsv- inde i Middelalderen. Ukrudsplanter og hedeplanter stiger markant. <i>Fortsat øget korndyrkning og kreaturgræs- ning. Plantager anlægges efter 1810.</i>

III, s. 147). Madsted ”medt all sin tilleggelse” tilhørte i det 15. årh. Vestervig Kloster. 1488 hedder det i et herredstingsvidne (regist), at klostret havde haft det i sin ”roelige heffdt wdi 40 aar och mhere” (smstds. s. 145), et vidne, som gentages i 1492, lydende på ”Madsted, Madstedt aalegaardt och Madstedborgh, som ligger i Ousiöe, at haffue weritt closters ennemercke och ingenn annden art haffue haffit nogenn brug eller fellig ther j” (smstds. s. 147). Rimeligvis er disse tingsvidner fremkaldt, da Eskild Nielsson på Lyngholm købte Madsted af klostret. Fra 1493 foreligger dette på hans skødebrev på Madsted ”saa och paa Madstedholm, Hogholm och enn holm liggendis i Owsioe, kallis Borre” (smstds. s. 145). Den sidstnævnte kan ifølge la Cour og Stiesdal næppe være andet end Madstedborg.

Voldstedet på Madstedborg

På Madstedborg er der rester af et iøjnefaldende voldsted. Det består af en 155 m lang, lav og let krummet vold. ”Borgpladsen” inden for volden er ca. 13.500 m². Dets oprindelse står hen i det uvisse. Øens navn er inspireret af voldstedet, der i følge mundtlige overleveringer oprindeligt havde en funktion som enten en ”folkeborg” eller som resterne af en ”sørøverborg”. Øen omtales på egnen omkring Ove Sø endnu som ”æ Borg”.

Udgravninger på øen i 1952 - under ledelse af

dr. Vilh. la Cour fra Nationalmuseet - har ikke kunnet bidrage til en nærmere forklaring af voldstedets oprindelige funktion. Der blev ikke fundet spor af bebyggelse på borgpladsen, og ved hjælp af et snit gennem volden konstateredes det, at den næppe oprindeligt har været højere end nu. Der blev heller ikke fundet spor efter, om volden har været forstærket med palisader o.l. Voldstedet må således betegnes som ufuldstændigt.

Voldstedet blev fredet efter en deklARATION, der blev tinglæst den 27. september 1906.

I det ældre Thisted Amt, der omfattede Thy, Mors og Han Herred, beskrev la Cour og Stiesdal i 1956 i alt 25 voldsteder (Fig. 4). Af dem hører de 23 til følgende almindelige hovedtyper:

- Det enkle motte-anlæg *)
- Dobbeltvoldstedet
- Den senmiddelalderlige herregårdsplads.

*) Udtrykket er oprindeligt fransk-normannisk. Det defineres iflg. la Cour og Stiesdal som ”en ved kunst opbygget pyramidestub eller ved keglestub-formet banke, hvis topflade kun var stor nok til at rumme et tårn eller en enkelt bygning, omgivet af et hegn (palisade eller andet)”.

Fig. 4. Oversigtskort over voldstederne i Thisted Amt (la Cour og Stiesdal 1957).

De sidste 2 voldsteder er Færgeborg i Hundborg Herred og Madstedborg i Hassing Herred. De er iflg. la Cour og Stiesdal betegnet som kollektive værn, tilflugtsborge, hvor de omliggende egnes befolkninger har kunnet søge beskyttelse under farefulde forhold, i ufredstider, når der var trussel om fjendtlig indtrængen på egnen. Typen, der kendes overalt i Europa, forudsættes at have været benyttet, så længe der har været en fastboende, jorddyrkende befolkning.

Det er nærliggende at antage, at arbejdet med tilflugtsborgene, der aldrig blev færdigbyggede, kan være påbegyndt i den første halvdel af den periode, som arkæologerne benævner Keltisk og romersk jernalder (500 f.v.t. - 400 e.v.t.), idet der i århundrederne omkring Kristi fødsel opstod folkevandringer, der berørte selv afsides egne i Europa. Dateringen for anlæggelse af voldstedet på Madstedborg antages således at være i perioden 500 f.v.t. - 100 e.v.t.).

Det har som følge heraf derfor ikke rod i virkeligheden at betegne voldstedet som rester af en sørøverborg. Ove Sø blev en lukket sø uden direkte sejlforbindelse til Nordsøen allerede omkring 5.200 f.v.t., og de germanske folkeslag

begyndte først at sejle på havene efter ca. 500 e.v.t.

Tilflugtsborgene i Thy blev bygget på strategisk vigtige steder i landskabet i forbindelse med store vådområder. Disse placeringer havde den fordel, at vådområderne i sig selv udgjorde naturlige hindringer for menneskers fremtrængen, og at kun de lokale befolkninger kendte sikre adgangsveje i området.

Tilflugtsborgen Madstedborg lå beskyttet i Ove Sø. Vandstanden var så høj, at der skulle sejles ud til øen. Syd for Madsted ved den nuværende Hvidbjerg Å var området meget vandfyldt. Det samme var det mod nord ved forbindelsen mellem Ove Sø og Nørhå Sø. Færgeborgs placering i Sjørring Sø bekræfter denne antagelse.

Voldstedet på Madstedborg har form som en parabel, og krumningen vender mod sydøst, mod det lavvandede søområde i retning mod Sønderhå. Hvis hensigten med voldstedet var at udgøre et forsvarsværk mod angreb fra land, måtte beboerne regne med, at truslen kom fra østbredden ved Sønderhå, hvor vandstanden altid har været lavere end ved vestbredden.

Fig. 5. Forarbejde til Videnskabernes Selskabs Kort 1795. Udsnittet viser dele af Sydthy mellem Ove Sø og Ørum Sø. Bemærk, at der dengang var en stor sø, »Storkier«, nordvest for Ørum Gård, at der mellem »Lomborg« og »Vibtoft« var et stort engområde, der nu benævnes »Åker«, og at navnet »Lilleborg« også blev anvendt dengang.

Vandstandssænkninger i og ved Ove Sø Før 1800

Hvidbjerg Å-systemet afvandede oprindeligt et stort og meget vandrigt område med søer og store engstrækninger. Ved udgangen af 1700-tallet var alle vådområderne intakte: Sjørring Sø, Sperring Sø, Nørhå Sø, Ove Sø, Åkær, Storkær, Ørum Sø og Flade Sø (Fig. 5). Videnskabernes Selskabs kort fra 1795 viser vådområdernes

mangfoldighed dengang. I løbet af de næste ca. 150 år forsvinder de fleste.

I 1800-tallet

Vandstanden i Ove Sø blev som nævnt gradvist lavere i takt med den vedvarende landhævning efter Stenalderhavet. Vandstanden var endnu høj i 1800-tallet, hvor Ove Sø havde en stor vandflade, og Madstedborg var en ø med et

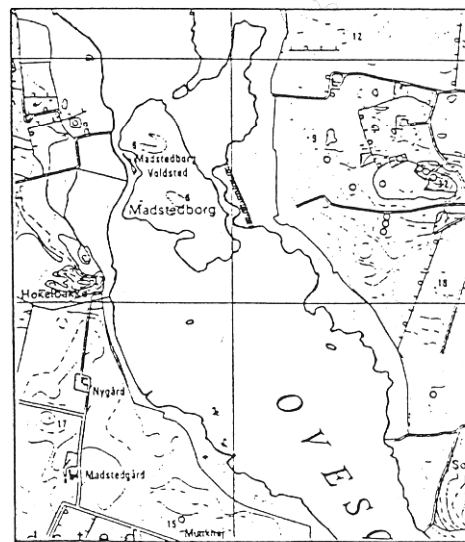
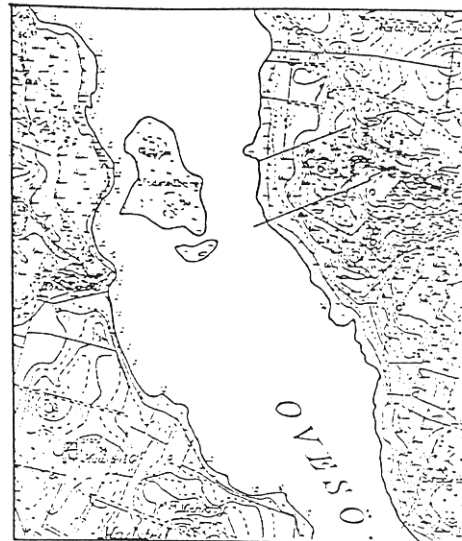
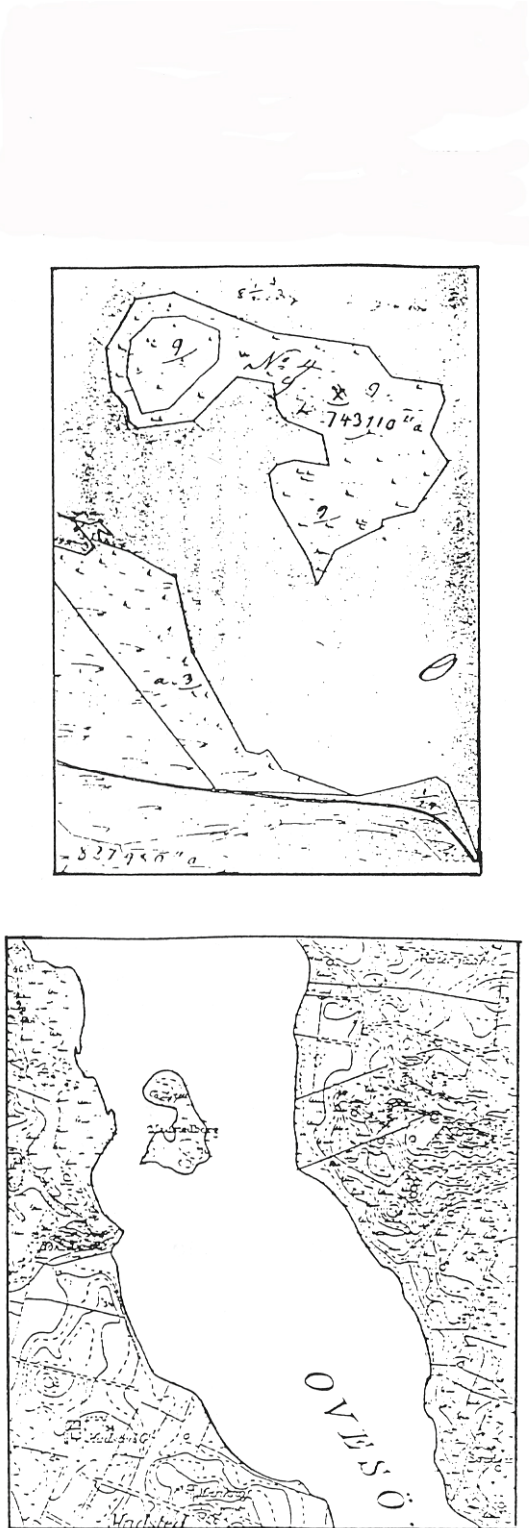

Fig. 6. Kortudsnit af matrikelskort og af Geodætisk Instituts målebordsblade (matrikelskortet er i et andet målestoksforhold):

- 1) Øverst til venstre ses et udsnit af et matrikelskort fra 1814.
- 2) Nederst til venstre ses Ove Sø og Madstedborg før år 1900.
- 3) Øverst til højre ses Ove Sø, Madstedborg og Lilleborg efter vandstandssænkningen i 1903.
- 4) Nederst til højre ses Ove Sø og Madstedborg efter vandstandssænkningen i 1931.

beskedent areal.

I 1988 blev der gravet en dam på "Bakgårdens" eng i Sønderhå umiddelbart oven for en tidligere kystlinie fra 1800-tallet eller tidligere. "Bakgårdens" eng ligger lige øst for Madstedborg. Under gravearbejdet stødte gravemaskinen på flere store stykker solidt egetømmer, der således var dækket af et jordlag. Fundet blev gjort af Niels Christian Bach

Nielsen, der anmeldte det til Jette Kjær, Thisted Museum. Hun foretog sig ikke mere ved fundet, og det foreligger ikke oplyst, hvad hun i givet fald kunne have ment om tømmerets oprindelse.

Det er givet, at egetømmeret er rester af et anlæg ved en tidligere søbred, f.eks. bådebro eller ophalingsplads for både.

Af større afvandingsarbejder neden for Ove Sø i 1800-tallet, som havde betydning for

vandstandens niveau i søen, kan nævnes:

- 1) Ved Storkær nord for Ørum blev 300 tdr. land afvandet i perioden 1814-28. I 1836 blev området udstykket til 37 lodsejere. Denne afvanding havde indvirkning på vandstanden ved Morup Mølle.
- 2) Der blev foretaget vandstandssænkning ved Morup Mølle i 1838 i forbindelse med Lyckegaards bygning af en vejrmølle.
- 3) Den fuldstændige afvanding af Flade- og Ørum Søer i perioden 1875-82.

I perioden 1862-79 gennemførtes der store afvandringsarbejder oven for Ove Sø. Sjørring og Sperring Søer blev udtørret, og vandføringen i søen blev mindre. Madstedborg blev endnu større, og syd for øen, der dengang var ca. 5½ ha, blev den mindre holm, Lilleborg, ca. 150 m² stor.

I 1903

Da der fortsat var besvær med at holde vandet væk fra nogle større udtørningsarbejder i den nordlige del af Sydthy, besluttedes det at sænke vandspejlet i Ove Sø yderligere, og der afsagdes kendelse herom første gang den 31. juli 1900. Opstemningen ved Morup Mølle blev fjernet. Først i 1903 blev arbejdet færdiggjort, og vandspejlet lå nu ca. 80 centimeter lavere end før århundredeskiftet. Søen blev smallere, Madstedborg voksede til ca. 10 ha, og Lilleborg til ca. ½ ha. Afstandene mellem søens bredder og Madstedborg blev mindre.

Elna Johanne Højbak, Sønderhå, f. i 1921 som datter af Kristine og Niels Kirk, daglejere på "Koustrup", boede i en lille ejendom nær ved Ove Sø og Sønderhå Plantage. Hun skriver i et brev til mig bl.a. følgende:

"Da jeg var en lille pige, syntes jeg altid, det var godt vejr. Hver lørdag blev vi fire børn sendt ned til "Koustrups" bådebro ved søen for at bade. Vandet var så rent og klart, at vi kunne se hver sten på bunden. Efter at vi havde været lagt i blød i søen længe nok, kom vor travle mor ned til os med sæbe, vaskeklude og håndklæder."

Den omtalte bådebro må have ligget på et sted, der nu ligger langt fra den nuværende kystlinie.

Elna Johanne Højbak har endvidere skrevet om søens tilstand efter 1944, hvor hun atter

Fig. 7.5 fætre og kusiner på en sejltur på Ove Sø nord for Madstedborg i 1923. Fotografiet er optaget på kysten neden for »Søholm« i Sønderhå af frisørmester i Hurup, senere i Ydby, Peder Pedersen (1901-60). Personerne i båden er fra venstre, Magda Nielsen (f. 1907), Hørdum, Jens Kirk Nielsen (1904-89), Hørdum, Andreas Pedersen (1902-94), Sønderhå, dennes søster, Kristiane Olsen f. Pedersen (1904-84) og fotografens kæreste, Johanne Pedersen f. Nielsen (1901-84). Båden tilhørte Andreas Pedersen, som overtog »Søholm« i 1931 efter moderen. Andreas Pedersen kom til at spille en stor rolle i Madstedborgs historie i de efterfølgende årtier.

bosatte sig som nabo til Ove Sø. Hendes oplevelser vil blive gengivet i et senere afsnit.

I 1931

Da vandmængden i søen stadigvæk var højere end ønskeligt for Ove Sø's opland, blev det taget op til drøftelse at foretage en ny vandstandssænkning. Det resulterede i kendelse af 20. april 1931. Denne gang sænkedes vandspejlet ca. 70 centimeter ved at uddybe og regulere Tegå oven for og Hvidbjerg Å neden for søen. Til dette arbejde kom der gravemaskiner langvejsfra, og der ansattes lokale arbejdsfolk med redskaber.

I Hvidbjerg Å blev der ifølge Poul Søndergaard, Madsted senere Hurup, nær søen fjernet en grus- og stenbanke, der virkede som en opstemning af søens vand. Banken var oprindeligt lavet af folk fra Madsted, der har anvendt den som vadested i århundreder, når de skulle på hoveriarbejde på "Tandrup".

Marius Nikolaj Pilgaard (f. 1917), Sønderhå, oplevede vandstandssænkningen i 1931. Han har bl.a. fortalt mig:

"Jeg kom som 14-årig ud at tjene hos Ansgar Lykke på Sønderhå Hede. Hans ejendom lå oven for Ove Sø med udsigt til Madstedborg. En augustaften i 1931 gik jeg op på mit kammer på loftet. Jeg kiggede altid ud over søen, inden jeg

lagde mig for at sove.

*Næste morgen så jeg, at "Lilleborg" var væk!
Der var blevet én stor ø!"*

Vandstandssænkningen i 1931 og regnfattige forsomre de næstfølgende tiår (især i 1942) fik katastrofale følger for fuglelivet på Madstedborg. Løppenthin "slog alarm" i en artikel, "Madstedborgs Skæbne som Fugleø", i håb om, at det på en eller anden måde kunne vende udviklingen (Løppenthin 1943). Han skriver bl.a.:

"... men 1942 var Vandstanden omkring Øen saa lav, at denne faktisk delte Ovesø i en nordlig og en sydlig Del. Renden Vest for Madstedborg maa dog stadig skønnes at have en tilfredsstillende Bredde; den er bundløs, og paa Landsiden yder en taalelig Bredvegetation Beskyttelse; uden Baad er det umuligt at naa Øen ad denne Vej. Mellem Madstedborg og Østbredden af Ovesø var der før 1931 en ret anelig fri Vandflade. Fra 1932 formindskes denne noget; en Halvø skød sig ud fra Land, og 2 Smaaholme dukkede op mellem Øen og Land; desuden fremkom endnu en lille Ø "Ny Madstedborg" et par Hundrede Meter Syd for "Lilleø" (I artiklen også benævnt "Lilleborg", forf.), der var vokset sammen med Madstedborg efter denne vandstandssænkning. 1942 var Ny Madstedborg vokset til skønsnæssig en Sk. Land; de 2 andre Smaaholme - der forøvrigt var delvis landfaste 1938 - var forsvundet, blevet en Del af Ovesøs Østbred, og ovennævnte Halvø strakte sig helt over mod Madstedborg, kun adskilt fra denne ved et "Sund" paa 20-30 m, hvor Bunden var stenet og fast, og Vandstanden saa lav, at man kunde forcere Stedet i Knæstøvler, vel indtil ca. 30 cm, lige bortset fra en smal Rende, ikke bredere end man kunde skræve over den, gravet af Fiskere, for at de lettere kunde trække deres Baade over Grunden mellem den nordlige og den sydlige Del af Søen. 1936-37 kunde jeg ro udenom Øen; dette var nu helt umuligt."

Madstedborg var næsten blevet landfast med Sønderhå. Den havde nu et samlet areal på ca. 15 ha. Langs søens bredder dannedes brede, frodige engstrækninger, som anvendtes til græsning for kreaturer.

I Fig. 6 viser flere kortudsnit vandstandssænkningernes landskabsmæssige følger for Madstedborg, Ove Sø og dens

omgivelser siden 1800-tallet.

Der har ikke været foretaget yderligere vandstandssænkninger i Ove Sø siden 1930'erne. De vil næppe heller aldrig komme på tale.

I nedbørsrige perioder i vinterhalvåret er det muligt at opleve en vandstand i Ove Sø, der svarer til niveauet før 1931 (Fig. 8). I disse perioder kan man opleve en mindre Madstedborg og Lilleborg. Det forlyder, at årsagen hertil er en spærring i diget mellem Roddenbjerg Sø og Flade Sø, der kun tillader en begrænset vandpassage.

Fiskeri i Ove Sø

Som tidligere nævnt blev det i 1492 oplyst, at "Madstedt aalegaardt.... ligger i Ousiöe". Betegnelsen "ålegård" skal i denne forbindelse næppe tages bogstaveligt. Der er snarere tale om et fangstapparat ved søens udløb i Hvidbjerg Å, som kunne fange flere fiskearter.

Der har givet været et meget stort og indbringende fiskeri i det fiskerige Hvidbjerg Å-system for Vestervig Kloster og dets gårde i Madsted.

Så sent som ca. 1950 har der endnu været nogen erhvervsfiskeri i Ove Sø, ligesom der har været nogle, der havde fiskeri som et ikke uvæsentligt bierhverv til mindre landbrug.

Dagny Damsgaard (f. 1907), Hurup, der er datter af købmand og fiskeeksportør i Sønderhå (1911-25) og senere i Bedsted (1927-32), Poul Martin Trab (1878-1959), oplyser, at hendes far opkøbte mange fisk fra Ove Sø. Han havde i perioder lejet fiskerettighederne i de dele af søen, der tilhørte bl.a. "Tandrup", "Koustrup" og gårdene i Istrup. Niels Nielsen Bach (1876-1941), Poul Guld, Lars Christian Larsen (Kresten Smed) (1876-1958), alle Sønderhå Hede, leverede fisk til ham. Deres både lå ved kysten nær det sted, hvor Sønderhå Plantage ligger i dag.

Ældre folk i Sønderhå erindrer endnu, at Kresten Smed især i 1931 havde meget store ålefangster, der angiveligt næsten fyldte hans båd. Disse store åleforekomster skyldtes givetvis den samtidige vandstandssænkning af søen og gravearbejderne i tilstødende vandløb.

Dagny Damsgaard erindrer tydeligt, at der især blev fanget brasen, geder og ål. Fiskene blev med hestevogn kørt til Hørdum Station eller til Bedsted Station, hvorfra de med tog blev kørt til en fiskeimportør i Altona.

Fig. 8. Udsigt fra Sønderhå Hede over Ove Sø og dele af Madstedborg i februar 1994. Efter en særdeles nedbørsrig periode er vandstanden i søen steget så meget, at den svarer til niveauet før 1931. »Lilleborg« er atter blevet sig selv. I forgrunden ses en udgravning, hvori der i 1988 blev fundet egetømmer, der sandsynligvis er rester af et anlæg ved søbredden i 1700-1800-tallet. Stedet ligger ca. 1 meter over det vandstands niveau, der var den pågældende dag (og før 1931). (Foto: Else Marie Kragh Nielsen).

De efterfølgende vandstandssænkninger medførte endvidere stærkt nedsat sejlbarehed i søen. Erhvervsfiskeriet ophørte ca. 1950, og der fandt efterhånden kun fiskeri sted som supplement til anden indtægt.

Købmand Trabs søn, Hjalmar Trab (1903-92), der hjalp til i forretningen i Bedsted, overtog efterhånden fiskeriet på ”Tandrups” del af Ove Sø.

I Sønderhå har især Jens Nielsen Bach (1906-87), Jens Korsgaard Jensen (Jens Post) og Christian Emil Pedersen (f. 1910) fisket ål i Ove Sø. Jens Nielsen Bach, der er søn af Niels Nielsen Bach, arbejdede som dræningsmester, bl.a. i forbindelse med vandstandssænkningen i Ove Sø i 1931.

I kolde vintre stangede de mange ål på isen på ”Koustrups” del af søen. Der var tale om et partsfiskeri, hvor $\frac{1}{3}$ blev leveret til ”Koustrup”, medens fiskeren selv beholdt de resterende $\frac{2}{3}$.

I løbet af den sidste halvdel af 1900-tallet forsvandt grundlaget for erhvervsfiskeri gradvist, idet flere faktorer bevirkede, at fiskebestandenes artssammensætning ændredes, og at antallet af fisk mindskedes betydeligt. I de senere årtier har kun ålefiskeriet haft nogen betydning.

Ove Sø som transportvej

Der har været sejlads på Ove Sø i forbindelse med to efter datidens forhold større erhvervsvirksomheder ved søen. Det drejer sig om ”Søvang Teglværk” ved sydenden og

”Legind Kalkværk” ved nordenden. I et gammelt brev fortæller Ejnar Christensen:

”Om Sejlads på Ove Sø imellem Søvang Teglværks Losseplads og Lang Å braem vest for Legind med Sten. Det var en fladbundet Kaag sejlførende med Storsejl og Klyver og plads til 4.000 Sten, og fra Kalkværket bragtes Bleger og Kridt modsatte Vej.

Førerne af denne Kaag var min Bedstefar Mads Christensen og Medhjælper Niels Morsing, samt min Far Salaman Christensen, sammen med Jens Andersen før og omkring Århundredeskiftet.

Min Mor har fortalt om engang, de var på Vej over Ove Sø med en Ladning ovtørre Sten i en slem Kuling fra v.s.v. og Søerne slog ind på de ovn tørre Sten kom Kaagen til at lægge tung i Søen, så Morsing troede de sank og gav sig til at bede, men så sagde Bedstefar, ”no ska do et løes, men øes” og de kom vel i Land på Madstedborg.”

Ved søens nordende ved Legind nær det nu nedlagte kalkværk kan resterne af renden ind til kalkværkets havn endnu ses fra Legindvej.

Kilder:

1. Jensen, C.F.: De gamle stednavne i Thisted Amt og Øster Han Herred. Hurup Thy 1965, p. 58.
2. Løppenthin, B.: Ornithologiske Studier fra Ovesø, Thy. Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift, 33. årg., 1939, p. 66-90.
3. Brunsgaard, C og H.E. Pedersen (red.): Landet mod nord vest, 1. bind. København 1946, p. 65.
4. Milthers, V.: Det danske Istidslandskabs Terrænformer

- og deres Opstaaen. København 1948, p. 77-78.
5. Jessen, A.: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland. Danmarks geologiske Undersøgelser, II. Række, Nr. 35. København 1920, p. 46-57.
 6. Hansen, V.: Sandflugten i Thy og dens indflydelse på kulturlandskabet. Geografisk Tidsskrift, 56. Bind, udgivet af Det Kongelige Danske Geografiske Selskab. København 1957, p. 69-89.
 7. Andersen, S. T.: Pollenanalyser fra Ove Sø. Danmarks Geologiske Undersøgelser. København 1994, p. 30-33.
 8. La Cour, V. og H. Stiesdal: Danske Voldsteder fra Oldtid og Middelalder, Tisted Amt. Nationalmuseet. København 1957, p. 11-22, 155-167 og 199-206.

Kilde: Sydthy Årbog 1995, side 85-97.